

Kunstenaars en creatieven leveren arbeid vanuit hun passie en dat maakt ze in tijden van crisis extra kwetsbaar op de arbeidsmarkt. De Raad voor Cultuur en de SER hebben aanbevelingen gedaan om hun arbeidsmarktpositie te verbeteren.

Het bijzondere karakter van de culturele arbeidsmarkt

Epiloog

Er is de laatste jaren veel aandacht voor de positie van culturele en creatieve professionals in Nederland, zo blijkt uit een toenemend aantal publicaties over dit onderwerp. Hierin wordt een soms onthutsend beeld geschetst van hun onderhandelingspositie, inkomsten en de gevolgen van onverzekerd zijn bij ziekte en arbeidsongeschiktheid. Helaas is een fatsoenlijk inkomen maar voor enkele succesvolle culturele en creatieve makers weggelegd. Gijs Scholten van Aschat schrijft in een opiniestuk voor *Trouw*: 'Want al produceert Nederland kunst van top-niveau, op dit moment worden maar weinig kunstenaars top of zelfs maar fatsoenlijk betaald' (Scholten van Aschat 2018).

De kwetsbare arbeidspositie van kunstenaars en andere creatieven is niet nieuw. Erik Akkermans bespreekt in dit themanummer meerdere initiatieven in de afgelopen eeuw om kunste-

naars te ondersteunen bij het verwerven van een basisinkomen, zoals de Beeldende Kunstenaars Regeling (BKR). Hij noemt het overheidsbeleid op dit vlak echter bescheiden en niet alle initiatieven waren bedoeld als beleid voor kunstenaars, maar als kunstbeleid, waar kunstenaars natuurlijk wel van profiteerden. Volgens Akkermans wordt het beleid gekenmerkt door discontinuïteit.

Bijzonder karakter

Sinds enkele jaren is er hernieuwde aandacht voor de creatieve en culturele arbeidsmarkt. De arbeidspositie van kunstenaars is door overheidsbezuinigingen in 2012, wijzigingen in het cultuurbeleid en flexibilisering van de arbeidsmarkt verder onder druk komen te staan. Weliswaar is het kunst- en culturaanbod in de afgelopen jaren overeind gebleven, de werkers in de sector betalen daarvoor vaak de rekening. Dat heeft alles te maken met het bijzondere karakter van de arbeidsmarkt ervan, waar vraag en aanbod niet op elkaar reageren, maar creatieven uit passie doorgaan met hun vak, al staan daar minder of geen inkomsten tegenover en doen ze dat vanuit een andere, vaak slechtere positie. Kim van der Meulen beschrijft in haar artikel in deze *Boekman* wat de gevolgen van die bezuinigingen zijn geweest voor mensen in de muziekwereld en uit de podiumkunsten. Zo werden fulltime werkende orkestleden gedwongen in deeltijd te gaan werken en waren ze genoodzaakt er ander werk naast te zoeken, terwijl ze wel geacht werden altijd beschikbaar te zijn voor concerten en repetities. Het artikel van Edo Dijksterhuis over de toenemende inzet van vrijwilligers in sommige culturele sectoren geeft aan dat door de bezuinigingen de balans tussen betaalde en onbetaalde arbeid verstoord is geraakt. Tot slot laten Marguerite van den Berg, Lisette Olsthoorn en Julia Jansen in een mooi artikel zien hoe de flexibilisering van de arbeidsmarkt tot preciaire arbeidsverbanden leidt, waarbij zij aandacht vragen voor de werkers in de sector die op de achtergrond hun werk doen en wie geen publieke erkenning en waardering ten deel vallen. Zij wijzen bovendien op het gevaar van ‘passiewerk’: arbeid geleverd uit en voor een passie maakt kwetsbaar voor uitbuiting. En dit lijkt ook een ‘exportproduct’ te zijn dat in andere sectoren aanslaat.

Arbeidsmarktverkenning

De Raad voor Cultuur constateert in 2014 in zijn *Cultuurverkenning* dat ten tijde van crisis en bezuinigingen de gedrevenheid en het doorzettingsvermogen van kunstenaars enorm zijn en dat velen als zelfstandige aan de slag gaan, waardoor een stijgende werkloosheid en onderbetaling worden gemaskeerd (Raad voor Cultuur 2014). Dit was mede de aanleiding voor toenmalig minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) Jet Bussemaker om de Raad voor Cultuur en de Sociaal-Economische Raad (SER) te vragen een verkenning uit te voeren naar de arbeidsmarkt van de culturele sector. We constateerden in 2016 dat deze zorgwekkend is: veel banen in loondienst zijn verdwenen, er is een verschuiving naar zzp-schap, vele zzp'ers hebben een zwakke onderhandelingspositie en hun inkomens zijn laag. Mensen in de sector hebben beperkte toegang tot essentiële voorzieningen zoals scholing, verzekeringen en pensioen (Commissie Arbeidsmarktverkenning Cultuursector 2016). Hoewel het in de huidige hoogconjunctuur beter lijkt te gaan en het aantal banen groeit, is de arbeidsmarktpositie van veel creatieve professionals nog steeds zwak. Dit beeld wordt bevestigd in het artikel van Rogier Brom. Afgestudeerden van creatieve opleidingen verdienen verhoudingsgewijs weinig, combineren meerdere werkkringen en zijn al of niet gedwongen zzp'er. De recente banengroei lijkt vooral veroorzaakt door de groei van het aantal zzp'ers.

Uitdagingen

Op verzoek van sociale partners in de culturele en creatieve sector hebben de Raad voor Cultuur en SER aanbevelingen gedaan om de positie van de werkenden te verbeteren. In het advies *Passie gewaardeerd* (2017) hebben we een aantal oplossingsrichtingen geformuleerd om de arbeidsmarkt in de culturele sector te verbeteren: het vergroten van het verdienvermogen, verbeteren van de inkomenszekerheid, bevorderen van scholing en duurzame inzetbaarheid en versterken van de sociale dialoog (SER et al. 2017). Daarbij is de sector zélf als eerste aan zet, door de dialoog onderling en met de overheid te verbeteren maar óók door te zoeken naar manieren om de inkomsten te vergroten. Wij zijn dan ook blij met de *Arbeidsmarktagenda* die de sector →

heeft opgesteld, waarin ons advies nader is uitgewerkt en waarmee de sector het initiatief neemt om de arbeidsmarkt gezonder te maken.

Maatregelen

In de *Arbeidsmarktagenda* is de gebrekkige sociale dialoog een belangrijk aandachtspunt waaraan momenteel gewerkt wordt door verbetering van de samenwerking onder werkenden in de vorm van een creatieve coalitie en door totstandkoming van een sectorbreed sociaal arrangement. Jan Zoet gaat in op de ontwikkeling van de Fair Practice Code, een belangrijk hulpmiddel om het gesprek te voeren tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers over een eerlijke beloning.

Het versterken van het verdienvermogen is misschien wel de belangrijkste uitdaging voor de sector, die zijn onbenutte potentie beter zichtbaar kan maken en actief kan aansluiten bij andere beleidsagenda's. Birgit Donker en Aline Knip promoten in hun artikel het werken in opdracht en constateren dat opdrachtgeverschap van buiten de cultuursector nog ondervertegenwoordigd is. Zij benadrukken het belang van goed opdrachtgeverschap en laten zien welke programma's en activiteiten het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en het Mondriaan Fonds op dat vlak ontplooiën. Joram Kraaijeveld bespreekt hoe ateliers en broedplaatsen voor kunstenaars onbetaalbaar dreigen te worden en hoe twee grote gemeenten daar verschillend mee omgaan. Jeroen Bartelse sluit hierop aan door in het artikel van Kim van der Meulen te pleiten voor maatregelen gericht op starters in de vorm van bijvoorbeeld het regelen van goedkope werkruimtes en subsidies. Daarnaast vinden de SER en de Raad voor Cultuur het wenselijk om kennis over marktstimulering te verzamelen, bundelen en beschikbaar te stellen, om het auteursrecht te handhaven en, zoals Bartelse stelt, beter te laten aansluiten bij de digitale distributie.

In ons advies hebben wij verschillende maatregelen voorgesteld ter verbetering van de inkomenspositie van de werkenden in de sector, zoals het vergroten van het bewustzijn door een fair-practicelabel en honoreringsrichtlijnen te ontwikkelen en door te onderzoeken of in deze sector collectieve onderhandelingen voor zzp'ers mogelijk gemaakt kunnen worden, net als invoering van een standaard arbeidsongeschiktheids-

verzekering met opt-out. De ontwikkeling van de Fair Practice Code die Jan Zoet noemt, sluit hier naadloos op aan. Marguerite van den Berg, Lisette Olsthoorn en Julia Jansen pleiten er daarnaast voor dat precair werkenden meer hun ervaringen delen om van daaruit te werken aan verbetering van hun arbeidspositie. Ook Lisa Gritter houdt in haar openhartige bijdrage over haar burn-out een pleidooi voor het bespreekbaar maken van de positieve én negatieve kanten van het werk. Tot slot gaat Edo Dijksterhuis in op de kracht en kwetsbaarheid van onbetaalde arbeid. Hoewel de grote inzet van vrijwilligers veel positieve kanten heeft, is er het gevaar van verdringing, dan wel arbeidsverschuiving, zeker als de financiële basis ontbreekt voor een goede balans tussen betaalde en onbetaalde arbeid. In het kader van de *Arbeidsmarktagenda* wordt verkend wat een goede balans zou kunnen zijn.

Tot slot zijn scholing en duurzame inzetbaarheid van groot belang om de arbeidsmarkt van de culturele en creatieve sector naar een hoger plan te brengen. Enerzijds door een goede kwantitatieve en kwalitatieve aansluiting van het kunstvakonderwijs op de arbeidsmarkt, waarbij vooral het mbo aandacht verdient gezien het grote aantal opleidingen tot artiest, aldus Yolande Melsert. Anderzijds zijn er als gevolg van de krappe budgetten weinig opleidingsmogelijkheden voor de werkenden, wat tot uitholling van de sector leidt, aldus Paul Adriaanse in een interview met André Nuchelmans. Hij pleit voor doorlopende scholing en mobiliteit en licht dat toe aan de hand van het leerprogramma *Leiderschap in Cultuur*. De bijdrage van Ranti Tjan over het doorbrengen van een periode in zijn 'kleiklooster' (Sundaymorning@ekwc) is een voorbeeld van het werken aan duurzame inzetbaarheid waarmee mensen een nieuwe impuls aan hun artistieke loopbaan kunnen geven.

Rol overheid

Hoewel de sector als eerste aan zet is om te werken aan een gezonde arbeidsmarkt, speelt ook de overheid een belangrijke rol, met name bij het wegnemen van knelpunten in algemene wetgeving en beleid die de culturele en creatieve sector in het bijzonder raken. Twee voorbeelden:

- Ten eerste het zzp-vraagstuk. In de sector als geheel werkt circa 40 procent van de werkenden als zzp'er en voor de kunstenaars-

beroepen ligt dat met 60 procent nog hoger. Zij zijn gediend met duidelijkheid over de status van hun arbeidsrelatie, de afbakening van ondernemerschap en de gezagsverhouding, een complex begrip dat voor zzp'ers in de podiumkunsten vaak niet goed werkt. Ook hun geringe sociale bescherming is een aandachtspunt.

- Ten tweede: sociale partners in de culturele en creatieve sector willen loondienstverbanden stimuleren, maar ervaren knelpunten in de algemene wet- en regelgeving. De vraag is of de Wet arbeidsmarkt in balans hiervoor een oplossing gaat bieden: de culturele en creatieve sector werkt bovengemiddeld project-, seizoens- en subsidiegebonden. Er bestaat een reëel risico dat deze wet leidt tot een verdere verschuiving naar zzp-schap, terwijl sociale partners juist het tegenovergestelde willen bereiken. Ook de wekeneis die nu voor de WW geldt, is gezien de vele projectmatige activiteiten problematisch.

Er is hierbij sprake van een spanningsveld. Terwijl het overheidsbeleid gericht is op generieke wet- en regelgeving, zijn er vaak sectorale knelpunten die vragen om sectorspecifiek beleid. Hoewel het kabinet de bal in de eerste plaats bij de sector zelf legt, is het wel bereid deze bij zijn initiatieven te ondersteunen. Zo kondigt minister Van Engelshoven in haar *Brief voortgang Cultuur in een open samenleving* aan dat zij met de andere overheden gaat onderzoeken hoe de Fair Practice Code kan worden toegepast om eerlijke tarieven en lonen te realiseren. Daarnaast ondersteunt zij de uitvoering van de Arbeidsmarktagenda en stelt zij extra geld beschikbaar voor kennisontwikkeling op het gebied van auteursrecht, marktstimulering en eigen inkomsten en door bij te dragen aan een programma naar voorbeeld van *Designing Demand* (Engelshoven 2018). Ook verkent de minister naar aanleiding van de motie Ellemeet-Asscher de mogelijkheden om de ruimte voor collectief onderhandelen door zzp'ers te vergroten (Ellemeet et al. 2017). Verder merkt ze in het SERmagazine van november 2018 op: 'Als je de inkomenspositie in de kunst- en cultuursector versterkt, betekent dit dat je voor hetzelfde geld minder kunt produceren. Daardoor bereik je minder publiek en heb je minder opbrengsten. Dat betekent dat ik van mijn kant ook de eisen

die wij als overheid stellen met betrekking tot bereik en opbrengsten zal moeten verlagen' (Dijk 2018). Naar verwachting zal dit in de nieuwe Cultuurnotaperiode een bijdrage kunnen leveren aan de verbetering van de arbeidsmarkt.

Tot slot

In de Raad voor Cultuur en de SER zijn we na een constructieve verkenning met een gezamenlijke analyse mét oplossingen gekomen. Er is veel energie om er gezamenlijk aan te werken, zoals nu gebeurt bij de uitvoering van de *Arbeidsmarktagenda*. De SER blijft samen met de Raad voor Cultuur de implementatie van de aanbevelingen uit ons advies *Passie gewaardeerd* volgen, evenals de gevolgen daarvan voor de culturele arbeidsmarkt. Wij blijven bijdragen waar het nodig en gewenst is.

Graag sluit ik deze epiloog af met de vraag die ik ook heb gesteld bij onze presentatie van het advies in de Tweede Kamer. Als we de arbeidsvoorwaarden van de mensen die werken in deze sector fatsoenlijk willen regelen en we er bovendien van overtuigd zijn dat kunst en cultuur in een land met zo'n lange historie en beschaving als Nederland ertoe doen, moeten we ons ook durven afvragen: wat is ons dat waard? •

Literatuur

- Commissie Arbeidsmarktverkenning Cultuursector (2016) *Verkenning arbeidsmarkt cultuursector*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad/Raad voor Cultuur.
- Ellemeet, C. en L.F. Asscher (2017) *Motie van de leden Ellemeet en Asscher over de onderhandelingspositie van zzp'ers*. Tweede Kamer 34.775 VIII, nr. 19. (zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34775-VIII-19.html)
- Engelshoven, I.K. van (2018) *Brief voortgang Cultuur in een open samenleving*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Dijk, T. van (2018) 'Minister Ingrid van Engelshoven (OCW) over een Leven Lang Ontwikkelen: "Er moet een cultuuromslag komen"'. In: *SER-magazine*, jrg. 58, nr. 11, 10-13.
- Raad voor Cultuur (2014) *De cultuurverkenning: ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Scholten van Aschat, G. (2018) 'Het is tijd om kunst op waarde te schatten'. In: *Trouw*, 29 juni.
- SER en Raad voor Cultuur (2017) *Passie gewaardeerd, versterking van de arbeidsmarkt in de culturele en creatieve sector*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad/Raad voor Cultuur.

Mariëtte Hamer
is voorzitter
van de Sociaal-
Economische Raad